

МЕТОДОЛОГІЯ НАУКИ ЦИВІЛЬНОГО ПРОЦЕСУАЛЬНОГО ПРАВА

Аналізується поняття і зміст методології науки цивільного процесуального права, як категорії, що об'єднує певні методи наукового пізнання об'єктів, які входять до предмета науки цивільного процесуального права.

Ключові слова: наука цивільного процесуального права, методологія науки, метод науки.

Постановка проблеми. Одним із самих головних завдань науки цивільного процесуального права є узагальнення та перегляд накопичених за певний історичний період знань, положень, концепцій щодо правових явищ, а також підвищення ефективності пізнавальної діяльності з метою формування нових наукових знань і відповідей на ключові питання цивільного процесуального права. Будь-яке наукове пізнання завжди супроводжується використанням пізнавальної методології. Важливість методологічного рівня дослідження, як наукового інструмента пізнання, полягає в формуванні цілеспрямованого і свідомого характеру наукової діяльності, як діяльності, яка дає можливість досягти достовірного наукового результату шляхом використання наукових методів дослідження.

Методологічного підходу дослідження вимагає і діюче цивільне процесуальне законодавство, оскільки рівень сучасної законотворчої техніки викликає безліч дорікань. При розробці законодавства використовується обмежена кількість методів юридичного дослідження [9, с.3]. Певного методологічного підходу вимагає і аналіз судової практики з питань правозастосування, оскільки чимало зауважень висловлюються саме стосовно діяльності судових органів.

З іншої сторони, в монографічних, дисертаційних дослідженнях, публікаціях робиться посилання на методологічні основи дослідження, але часто це зводиться лише до певного переліку методів наукового пошуку, не завжди правильно розкривається їх зміст та призначення, відсутні підходи і форми їх застосування [10, с.6]. Основна причина – це відсутність системних методологічних розробок для науки цивільного процесуального права. Їх наявність має не лише гносеологічне та онтологічне, але й практично-прикладне значення, оскільки достовірність та обґрунтованість, об'єктивність наукового пошуку і конкретні рекомендації для юристів (вчених і практиків) напряму залежать від рівня і ступеня розробленості методологічних аспектів тієї чи іншої проблеми та юридичної науки в цілому [12, с.7]. Отже, питання методології науки цивільного

процесуального права набувають неабиякої актуальності та вимагають власного пізнання.

Ступінь наукової розробки проблеми. Питанням, які присвячені дослідженню науково-теоретичних аспектів поняття та особливостей методології та окремих методів в українській науці цивільного процесуального права на рівні системного, комплексного дослідження не здійснювалося. Переважно в науці цивільного процесуального права використовуються досягнення представників загальної теорії права, філософії права, соціології права, серед яких можна виділити С.С. Алексєєва, М.І. Брагінського, В.В. Вірянського, Д.О. Керімова, А.А. Козловського, М.І. Козюбру, В.В. Лазарева, М.М. Марченко, О.М. Новикова, Д.О. Новікова, П.М. Рабінювича, О.Ф. Скакун, В.М. Сиріх, М.М. Тарасова та інших, які внесли вагомий внесок в розвиток теорії методології юридичної науки.

Серед процесуалістів можна назвати Н.І. Авдеєнко, М.М. Зубовича, В.В. Комарова, Д.Я. Малешина, І.Р. Медведєва, І.В. Решетнікову, Т.В. Сахнову, М.Х. Хутиз, Н.А. Чечіну, Д.М. Чечот, О.В. Ціхотського та інших. В працях названих вчених розглянуто лише окремі питання методології, розкрито зміст окремих методів.

Загалом, можна констатувати, що методологічні проблеми науки цивільного процесуального права розроблені достатньо слабо. Це в свою чергу вимагає активізації наукових досліджень питань поняття методології, систематизації методів дослідження, розкриття змісту окремих методів науки.

Метою статті є аналіз теоретичних основ методології науки цивільного процесуального права, розкриття її змісту та поняття, а також характеристика її значення в дослідженні правових явищ, що складають предмет науки цивільного процесуального права.

Виклад основного матеріалу. Наука цивільного процесуального права пройшовши тривалий історичний період формування та розвитку в своїй основі має величезний науково-теоретичний потенціал, як результат наукового пошуку. Тому, в загальному вигляді науку цивільного

процесуального права можна поділити на дві діалектично взаємопов'язані, але з певною долею диференціації, частини: змістовну, яка уособлює в собі результати наукових досліджень сформованих у вигляді системи знань, концепцій, теорій, понятійно-категоріального апарату, практичного досвіду і пізнавальну, яка передбачає систему методів наукового пізнання, використання яких сприяє доповненню, уточненню існуючих знань, а також створює необхідні методологічні основи формуванню нових знань стосовно тих правових явищ, які охоплюються предметом даної науки. Останню частину в науці характеризують таким поняттям як методологія, хоча на наш погляд, вона повинна поєднувати як змістовну так і пізнавальну частини науки. У даному випадку формування будь-яких нових теоретичних знань, результатів не можливе без планування процесу дослідження який ґрунтується на попередніх наукових результатах. І навпаки, без пізнавальної частини науки не може збагачуватися її змістовна частина.

Так чи інакше, будь яке наукове дослідження повинно розпочинатися з визначення методології дослідження. Науковий пошук здійснюється методично, за певними правилами [17, с.102]. При аналізі того чи іншого питання автори виходять з різних передумов, використовують різні способи і відповідно отримують неоднакові результати. Різноманітність точок зору, безумовно, розвиває та збагачує науку, однак це ускладнює проведення законодавчих змін в умовах поширення діаметрально протилежних поглядів не лише на порядок їх здійснення, а й на сутність предмета реформування. Причина різних поглядів в більшості випадків полягає в різних методах, які застосовуються автором [9, с.6-7]. До цього слід додати об'єктивний процес зміни методологічної основи дослідження, пов'язаний появою нових методів, зміною змісту існуючих.

Термін «методологія» має давньогрецьке походження, в перекладі «методос», що означає «шлях пізнання, дослідження». Сучасні трактування методології, які пропонуються філософами, соціологами, теоретиками права, представниками різних галузевих наук досить різноманітні. Здійснити їх більш менш детальний аналіз можливо лише на рівні окремого монографічного дослідження. Як зазначає Д.А. Керімов «зверненням до інтенсивної розробки проблеми методології, є характерним майже для всіх галузей знань» [6, с. 60]. Не є винятком і наука цивільного процесуального права, і це зумовлено потребами подальшого більш глибокого пізнання правових явищ, які постійно ускладнюються, та по-

требами пізнати саму себе в процесі поступового і закономірного розвитку. Основні напрямки пізнання права можна звести до трьох важливих питань гносеології права: 1) що пізнається в праві?; 2) як пізнається право? 3) для чого пізнається право? Відповіді на ці питання визначає саме сукупність праворозуміння [8, с.26]. З певною долею інтерпретації можна визначити такі напрямки пізнання права: як процес створення права; процес пізнання права; процес застосування права. Останнє має важливе значення для методології процесуальних наук з точки зору апробації права, його практичної життєздатності. Здійснення такого наукового пізнання можливе лише шляхом використання «методів пізнання». Отже, методологію науки цивільного процесуального права можна в узагальненій формі визначити як вчення про методи пізнання даної галузі права і як сукупність методів науки цивільного процесуального права. Такий підхід в розумінні методології є дещо традиційним в теорії права, філософії права, галузевих науках. Хоча сучасні дослідники в поняття методології більший акцент роблять на філософську, світоглядну основу. Тому не випадково в наукових дослідженнях в останні роки досить поширеним стало використання філософських, соціологічних методів пізнання. Це не дань певної моди, а об'єктивна необхідність, зумовлена розширенням предмета наукового пізнання, ускладненням досліджуваних явищ, що в свою чергу вимагає від науковця використання більш ширшого інструментарію, тобто все більшої сукупності засобів пізнання правових явищ, процесів. З іншої сторони, не потрібно кидатися в крайність і проводити філософікацію спеціальних наукових методів. Їх використання можливе в органічному зв'язку з філософськими методами, оскільки на їх основі може бути забезпечена ефективність використання загальнонаукових, приватно-наукових і спеціально наукових методів дослідження. Філософські, або як їх називають загальнофілософські методи, є універсальними методологічними засобами пізнання не лише права, а й інших природних, суспільних явищ. Тому, їх використання дає можливість формувати загальні підходи до вивчення права, пов'язавши їх з іншими явищами природного, суспільного життя, законами правильного мислення і таким чином це відіграє безпосередню методологічну роль у виборі та подальшому використанні методів галузевої науки, які виступають вже інструментом конкретизації, деталізації, консолідації, диференціації тощо, відповідно до особливостей об'єкта галузевої науки, специфіки

методів галузі. Такий процес повинен розглядатися як взаємодоповнення досягнутими результатами. Прикладом такого «співробітництва» є використання філософських методів науки цивільного процесуального права в розкритті змісту і поняття категорій, які вживаються у нормах цивільному процесуальному законодавстві. Так наприклад, у ЦПК 2004 року в ст. 1 у якості завдань цивільного судочинства закріплена категорія «справедливості» судового розгляду і вирішення цивільної справи. Її розуміння було можливим лише із застосуванням філософських методів пізнання. Але філософське розуміння не могло повністю розкрити сутність і завдання цивільного судочинства без наповнення категорії «справедливість» процесуально-правовим змістом. Як результат, справедливість набула одночасно як філософського, так і правового змісту, які були оформлені у вигляді її складових елементів [4].

Отже, методологія науки повинна органічно поєднувати філософські методи і методи галузевої науки. Особливістю є те, що філософські методи використовуються наукою цивільного процесуального права вже «в готовому» варіанті. Власні методи наука одночасно як застосовує, так і вивчає їх зміст, особливості, порядок і межі застосування. Такий процес знаходиться в постійному русі і супроводжується появою нових методів дослідження. Нехтування наукою цивільного процесуального права своїм інструментарієм може призвести до штучного створення вже існуючих проблем або відтворення проблем, які вже давно мають своє вирішення, або до невміння ставити і вирішувати нові проблеми. Отже, в центрі методології науки цивільного процесуального права повинні знаходитися питання і про самі методи, і їх систему.

Будь-який метод характеризується пізнавальною сутністю, змістом якої є, перш за все, процес розумового мислення, заснований на законах формальної логіки. Такий розумовий процес повинен мати наукову форму і науковий зміст, тобто включати аналіз існуючої проблеми, критичні положення, формування нового знання та його пояснення.

Взагалі, метод пізнання (дослідження) науки цивільного процесуального права можна визначити як логічно-побудований розумовий процес, що відбувається в науково-пояснювальній формі спрямований на об'єкт науки цивільного процесуального права з метою удосконалення існуючих чи отримання нових знань, заснований на використанні філософських, загальнонаукових, спеціально наукових способів і прийомів

пізнання, оформлених в наукових працях дослідника. Для формування чітких, обґрунтованих і правильних висновків потрібно дотримуватися методики і техніки дослідження. Зазвичай, методи наукового пізнання не повинні замінити наукові здібності дослідника, його творчий підхід. Вони повинні слугувати інструментом їх практичного втілення, бути орієнтиром наукового мислення, допомагати не здійснювати помилок або досягати хибних результатів.

Висновки. Наука цивільного процесуального права здійснюючи пізнавальну функцію, використовує методи наукового пізнання з метою удосконалення, подальшого розвитку існуючих знань, а також формування нових знань щодо правових явищ, процесів тощо, які становлять предмет науки цивільного процесуального права. Вчення про методи, а саме їх поняття, види, зміст, межі застосування, очікувані результати тощо складають основу методології наукового дослідження.

Поняття методології є досить складною та багатоаспектною категорією, яка охоплює пізнавальну і результативні функції, сприяє досягненню об'єктивного результату. Це своєрідний вектор який допомагає визначити напрямок наукового пізнання .

Методологія науки цивільного процесуального права – це сукупність самостійних за своїм змістом і межами застосування, об'єктивно зумовлених, і взаємодіючих методів наукового пізнання, які використовуються для дослідження об'єктів, які входять в предмет науки цивільного процесуального права для отримання нових знань, удосконалення і доповнення існуючих з метою підвищення ефективності та значення науки в цілому.

Методологія здійснює аналіз не лише об'єктів предмета науки цивільного процесуального права, а й вивчає існуючі методи науки, з метою наділити дослідника-науковця необхідним інструментарієм наукового пізнання. У цьому проявляється значення методології науки цивільного процесуального права.

Список літератури

1. Авдеенко Н.И. Механизм и пределы регулирующего воздействия гражданского процессуального права. – Изд. Ленинградского университета, 1969. – 73 с.
2. Батыгин Г.С. Лекции по методологии онтологических исследований: Учебник для студентов гуманитарных вузов и аспирантов. – 2-е изд. – М.: РУДН, 2008. – 368 с.

3. Зубович М.М. Ценностный аспект методологии гражданской процессуальной науки // Сибирский Юридический Вестник. – 2004. - № 3. - [Электронный ресурс]; Режим доступа: <http://www.law.edu.ru/doc/document.asp?docID>
4. Сакара Н.Ю. Проблема доступности правосудия у цивільних справах: монографія. – Х., 2010. – 256 с.
5. Карташов В.Н. Методология юридической науки: некоторые симптомы кризиса, ее понятие и структура. Ценности и образы права. Отв. ред. проф. Ю.А Тихомиров. // Труды института государства и права Российской Академии наук. - № 4. – 2007. – Москва, с.134-139.
6. Керимов Д.А. Методология права: предмет, функции, проблемы философии права. -4-е изд. – М.: Изд-во СГУ, 2008. – 521 с.
7. Козюбра Н.И. Понятие и структура методологии юридической науки // Методологические проблемы юридической науки. – К.: Наукова думка, 1990. – 136 с.
8. Козловський А.А. Право як пізнання: Вступ до гносеології права. – Чернівці: Рута, 1999. – 295 с.
9. Малешин Д.Я. Методология гражданского процессуального права. – М.: Статут, 2010. – 208 с.
10. Медведев Ц.П. О науке гражданского процесса: эссе; Ответственность сторон за ложные объяснения в суде: научное исследование. – М.: Волтерс Клувер, 2006. – 304 с.
11. Новиков А.М., Новиков Д.А. Методология. – М.: Синтез, 2007. – 661 с.
12. Рабинович П.М. Методология правознавства: проблеми плюралізації // Вісник Академії правових наук України. – 1995. - № 3. – С. 81-88.
13. Решетникова И.В. Состав элементов предмета науки советского гражданского процессуального права. Депонир. работа. – Свердловск, 1985. – 23 с.
14. Сахнова Т.В. Наука гражданского процессуального права: традиции и современность. Гражданский процесс. Наука и преподавание / Под ред. М.К. Треушникова, Е.А. Борисовой. – М.: Городец, 2005. – с. 31-41.
15. Сорокин В.Д. Правовое регулирование: Предмет, метод, процесс (макроуровень). – СПТ.: Юридический центр «Пресс», 2003. – 661 с.
16. Сырых В.М. Метод правовой науки: (Основные элементы, структура) . – М.: Юрид. лит., 1980. – 176 с.
17. Ушаков Е.В. Введение в философию и методологию науки: Учебник / Е.В. Ушаков. – М.: КНОРУС, 2008. – 592 с.
18. Чечина Н.А. Основные направления развития науки гражданского процессуального права. - ЛГУ, 1987. – 103 с.
19. Чечот Д.М. К вопросу о критерии истинности выводов юридической науки // Советское государство и право. – 1965. - № 2. – с.38-43.
20. Цихотский А.В. Методология науки гражданского процессуального права: понятие и содержание / Цихотский А.В.// Проблемы эффективности правосудия по гражданским делам . – Новосибирск, 1997. – с. 160 – 122.

Стаття надійшла до редколегії 6 червня 2011 року.

Рекомендована до опублікування у “Віснику” науковим редактором П.С. Пацурківським.

O.V. Getmantsev

Methodology of the science of civil procedural law

Summary

The following article analyzes the concept and methodology of science content of civil procedural law, as a category that includes some methods of scientific knowledge objects that are the subject of science civil procedural law.

Key words: science of civil procedural law, the methodology of science, scientific method.

A.B. Getmanцев

Методология науки гражданского процессуального права

Аннотация

Анализируется понятие содержания методологии науки гражданского процессуального права, как категория, которая объединяет определения методы научного познания объектов составляющих предмет науки гражданского процессуального права.

Ключевые слова: наука гражданского процессуального права, методология науки, метод науки.